

References

1. Huzii R. Uiavlennia i viruvannia ukrainsiv Karpat pro personifikovanu smert [Representations and beliefs of Ukrainian Carpathians about personalized death]. In: *Narodoznavchi zoshyty*, 1995, issue 6, pp. 364–365. (in Ukrainian).
2. Kulish P. *Zapiski o Juzhnoj Rusi* [Notes on South Russia]. Kyiv (Reprintnoe izdanie 1856-1857 g.). T.1. 324 p.; T.2. 356 p.
3. Svidzynskyi V. *Poezii* [Poetry]. Kyiv, 1986, 398 p. (in Ukrainian).

Margarita Zhuikova. Words and Mythology in the Poetic Text of Volodymyr Svidzinsky. The article deals with the problem of the interpretation of lexical means of the poem, it is argued that the concepts used in the poetic code often do not coincide in their content with those that make up the conceptual model of the world of the modern language medium. The fact is that the poetic legacy of Vladimir Svidzinsky contains many images and motifs based on the specific, developed for a long history of the people forms and means of interpretation of reality that ceased to be relevant and preserved as certain worldview relics provided for reconstruction. Archaic concepts are mental entities with profound and versatile content. Some of Svidinsky's poems can not be understood without taking into account the folk basis of their imagery. From this angle, the poem "If you fall asleep, come secretly ..." is analyzed, in particular, the concepts of "locus", "conductor", "hero", "moving down", "collapse", "aspen stagecoach", "guns" and lessons ", " human world ".

Key words: Svidzinsky, lingua-conceptual code, concept, model of the world.

УДК 821.161.2'06-193.3.09Свідзинський

Олена Кицан

ORCID ID: 0000-0002-8722-3041

Сонети Володимира Свідзінського

Проаналізовано сонети відомого українського поета ХХ століття Володимира Свідзінського. Творчість В. Свідзінського характеризується численними фольклорними стилізаціями, що ускладнює визначення їх віршованого розміру. Розмаїття метричного і строфічного репертуару автора засвідчують неабияку версифікаційну вправність поета. Є у нього як античні версифікаційні зразки, так і канонічні строфи європейського походження, зокрема сонети. Поет звертався до них досить рідко, але в різні періоди своєї творчості.

Ключові слова: вірш, жанр, мотив, опозиція, рима, сонет, традиція.

Творчість Володимира Свідзінського залишається предметом уваги літературознавців, оскільки ще досі є недостатньо проаналізованою, особливо у віршознавчому аспекті. Здебільшого дослідників відомого поета цікавили провідні мотиви, тематичне розмаїття та оригінальна образність його лірики.

Творчість В. Свідзінського характеризується численними фольклорними стилізаціями, що ускладнює визначення їх віршованого розміру. Розмаїття метричного і строфічного репертуару засвідчують неабияку версифікаційну вправність поета. Він опановує античні версифікаційні зразки спочатку через переклади, а згодом і у власній ліриці. Є в його доробку і канонічні строфи європейського походження, які володіють характерними семантичними конотаціями.

Особливої уваги заслуговують сонети поета, до яких він звертався досить рідко, але в різні періоди своєї творчості.

Відомо, що сонет – це ліричний вірш, який складається з 14-ти рядків п'ятистопного або шестистопного ямба, власне, двох чотиривіршів із перехресним римуванням і двох тривіршів тернарного римування за основною схемою (*абаб абаб ввд еед*), хоча можливі й інші варіанти (*абаб абаб вде вде* чи *абаб абаб ввд еде* і т. д.) [3, с. 634].

Канонізованими різновидами сонету прийнято вважати італійський (два катрени (на дві рими) і два терцети (на дві-три рими) – *абаб абаб сdc dcd* (або *сde cde*)), французький (два катрени і два терцети з римуванням *абба абба ссd еед* або *абаб абаб ссd еде*) та англійський (або шекспірівський) сонет, що складається з трьох катренів (на дві рими) і одного дистиха (на одну риму) – *абаб сdсd еfеf gg*.

Отже, поети, які звертаються до сонетного жанру, змушені дотримуватися певних правил в опануванні цієї нелегкої форми як на формальному, так і на змістовому рівні. Не повинні повторюватися повнозначні слова, забороняється анжамбеман, а кожна строфа має закінчуватися крапкою, вміщуючи в собі завершену думку. Окрім того існують певні вимоги і до тематичної композиції: драматургія сонета має розгортатися в межах тріади «теза – антитеза – синтез», закінчуючись «сонетним замком».

Підкорюватись усім цих приписам одночасно досить важко. Адже відомо, чим більше правил, тим більша спокуса їх порушити. Насправді «правильних» сонетів в українській літературі маємо не так вже й багато.

Усього В. Свідзінським написано шість сонетів, три з яких («На заліску», «На руїні», «Щастя») входять у першу збірку «Ліричні поезії», один («В руці ледь-ледь колишеться ухильно...») розміщений у збірці «Медобір», сонет російською мовою «Немало

єсть щасливцев в жизни сей» опублікований у розділі «Жарти. Експромти» та сонет «Знову в душі моїй знайомий сум замрів...» («По́за збірками»).

Намагаючись особливо не порушувати жанрового канону сонета, В. Свідзінський прагнув бути оригінальним і не повторюватися, використовуючи різні ритмічні форми 5- і 6-стопного ямба, утворюючи різні римові пари.

Дослідники вже неодноразово наголошували на циклічності творів відомого поета. Перегуки можна відшукати між віршами, що стоять поряд у збірці, складають єдине ціле (на тематичному чи образному рівнях), або ж виділені у цикли самим автором. Цикли, які виникають внаслідок перегуків між двома (чи більше) сусідніми творами, називають контактними. Але іноді велику схожість можна помітити у творах, написаних у різний час і приналежних до різних збірок. Такі цикли відносяться до дистантних [6, с. 199].

Для більшості авторів є важливим розміщення поетичного тексту у збірці, адже кожен наступний вірш може доповнювати попередній, складаючи певну композицію, або ж утворювати до нього опозиційну пару.

У цьому плані досить цікавими видаються два сонети «На заліску» і «На руїні», які у збірці «Ліричні поезії» (1922 року) розташовані поряд. «По-сонетному» антитетичними виглядають навіть назви віршів.

НА ЗАЛІСКУ

На тихім заліску – там день пливе, як сон...
Бринять, дзигочуть мух повітряні загони,
І коників сюрчать невидні легіони,
І золотий літає махаон.

U– U– UU U– U– U–
U– U– U– U– UU U– U
U– UU U– U– UU U– U
UU U– U–UU U–

Вгорі – небес прозірчасті затони;
І сонце, там поставивши свій трон,
Огнем пронизує ставних дубів корони
І все захоплює в томливий свій полон.

U– U– U– UU U– U
U– U– U– UU U–
U– U– UU U– U– U– U
U– U– UU U– U– U–

І любо там південною порою,
З утоми млосної припавши самотою
До лона свіжого пахучої землі,

U– U– U– UU U– U
U– U– UU U– UU U– U
U– U– UU U– UU U–

Розплинутись в якійсь гарячій млі

U– UU U–U–U–

І, поринаючи в солодке забування, UU U-UU U- UU U- U
 Віддатись маренням самотнього кохання [4, с. 18]. U- U- UU U- UU U- U

НА РУЇНІ

Лежать руїною палати гордовливі, U- U- UU U- UU U- U
 Кругом, буяючи, розполонивсь бур'ян; U- U- UU UU U-U-
 Не криє виноград альтанки вимисливі, U- UU U- U- UU U- U
 І співним плюскотом не хлюпає фонтан. U- U- UU U- UU U-
 В тіні алей, глибоких і пустинних, U- U- U- UU U- U
 Блукає тихо промінь осяйний, U- U- U- UU U-
 Увечері рояля звук сумний U- UU U- U- U-
 Не будить лип широковерховинних. U- U- U- UU U- U

Черет і осока обняли сонний став. U- UU U- U- U- U-
 І пусто скрізь. Лиш дівчинка порою, U- U- U- UU U- U
 В забутий парк забрівши самотою, U- U- U- UU U- U

На галяві, серед високих трав, U- UU U- U- U-
 Коли південь виблискує й палає, U- U- U- UU U- U
 Із бабки срібної візок собі сплітає [4, с. 19]. U- U- UU U- U- U- U

На формальному рівні сонети досить схожі між собою (петрарківський різновид сонету), маємо чергування 5- і 6-стопного ямба, попарну зміну жіночих і чоловічих клаузул. Римування у першому вірші (*aBBa BaBa ccD Dee* (2+3)) загалом не суперечить жанровому канону. Всі рими одnogрупні (іменникові), у катренах відчутна їх фонетична близькість.

Натомість у другому вірші маємо поєднання перехресного і оповитого римування у катренах і чотири рими замість двох – *AbAb cDDc Eff Egg* (4+3).

Катрени обох віршів становлять замкнуте синтаксичне ціле і закінчуються крапкою. Строфічний поділ на терцети не зовсім обумовлений, оскільки автор розриває речення. Окрім того, у сонеті «На руїні» в першому терцеті маємо анжамбеман.

На тематичному рівні ці два вірші становлять свого роду опозиційну пару, протиставляються природа – місто, мальовничий пейзаж – руїни, життя – смерть, день – вечір.

На противагу гармонійному життю на лоні природи, міське життя у В. Свідзінського показане дисгармонійним: руїни, «німий»

фонтан, глибокі і пустинні алеї, самотні альтанки, забутий парк, а з рослинності лише бур'ян.

Єдине, що поєднує ці два тексти – це самота, внаслідок чого в перших терцетах обох сонетів маємо однакові рими: «*І любо там південною порою, З утоми млосної припавши самотою*» («На заліску»), «*І пусто скрізь. Лиш дівчина порою, В забутий парк забрівши самотою*» («На руїні»). Але якщо самота у місті є неприємною, вимушеною і спонукає рятуватися від неї, то натомість самота серед природи приносить задоволення, заспокоєння і є бажаним станом для ліричного героя.

Спільним є також образ сонця, хоча подається різне його бачення. У першому сонеті сонце виступає володарем світу, що з висоти свого трону захоплює всіх у свій «*томливий полон*». Натомість у другому сонеті наприкінці дня від нього залишається лише самотній «*промінь осяйний*», який вже владарює не вгорі, на небесах, а тихо блукає в тіні глибоких і пустинних алеї.

Наступний сонет «Щастя» написаний поєднанням 5- і 6- стопного ямба з попарним чергуванням жіночих і чоловічих клаузул (*AbAb bAbA CCd dEE*). Римування в катренах перехресне (2 рими), а в терцетах суміжне (3 рими).

ЩАСТЯ

Довірливих надій в юнацтві серце повне,
Кипить воно у мріях, як в огні,
І щастя нам ввижається чудовне
Прийдучого в неясній даліні.

Та горе і літа, учителі сумні,
Надіяння розіб'ють безосновне;
Тоді, оглянувши на перші наші дні,
Ми в них побачимо те щастя неуловне.

Так іноді пташок яскравих згряя
Поперед мандрівця у полі походжає,
І вабить зір його блискуче пір'я їх;

Та тільки він наблизиться до них,
Вони перелетять йому над головою.
І знов за ним збираються юрбою [4, с. 22].

У сонеті автор по-філософськи підходить до осмислення категорії щастя. Драматургія сонету розгортається в межах класичної тріади «теза-антитеза-синтез». Так, у першому катрені показане юнацьке сприймання щастя, коли воно асоціюється з чимось далеким, незрозумілим, із майбутнім, коли здається, що все найкраще ще попереду.

Вже в другому сонеті інтонація твору змінюється на мінорну. Антитеза другого чотиривірша починається з протиставлення *«Та горе і літа, учителі сумні ...»*. З позицій досвіду, зазнавши чимало горя, людина насправді розуміє, що найбільш щасливою була в молоді роки, але, на жаль, тоді цього не розуміла.

За В. Свідзінським, щастя таке оманливе, що про нього залишається лише мріяти. Ми завжди до нього прагнемо, але коли воно поряд, не помічаємо. Перебуваючи весь час у гонитві за щастям, ми часто пропускаємо найважливіше.

Невловимість і примарність щастя поет підкреслює образом яскравих пташок, які ваблять попереду мандрівця, а щойно він до них наблизиться, то *«перелетять йому над головою / І знов за ним збираються юрбою»*.

Ці птахи знаходяться то попереду, то позаду мандрівця, не зникаючи зовсім, але і не даючись йому до рук. Для автора щастя – це категорія, яка може знаходитися або в майбутньому, або в минулому, але не в теперішньому, коли воно просто не розуміється.

У наступній збірці «Медобір» вміщено лише один зразок сонету *«В руці ледь-ледь колишеться удильно»*:

В руці ледь-ледь колишеться удильно,
Гарячий вітер в бересті шумить;
На глибині проходить риба звільна,
Латаття спить, як пам'ять серця спить.

І сонний блиск ласкавої блакиті
Під хмарами ясніє в глибині,
І чашечки латаття піврозкриті
Про дива дна розказують мені.

І я боюсь, що встану і піду,
Плескати лист руками розведу,
І вглибину спокусливу порину,

І, покіль віку, тихо, без упину,
Все буду занурятися туди,
Де хмари стали в безмірі води
1936 [4, с. 278].

Вірш написано 5-стопним ямбом із попарним чергуванням жіночих і чоловічих рим: *AbAb CdCd eeF Fgg* (4+3). Кожен катрен закінчується крапкою, натомість два терцети попри те, що розділені графічно, становлять єдине ціле, одне синтаксичне речення.

Домінантним є образ глибини. Ліричного героя манить спокуслива глибина води, чи то власної підсвідомості, де приховані призабуті секрети пам'яті, де якраз творяться усі дива, де народжується творчість.

Він споглядає відображення небесної блакиті у воді, а тому занурення в неї сприймається як занурення у небо, так і в самого себе.

Тематично поет відхиляється від класичного взірця: теза–антитеза–синтез, що, за І. Качуровським, зовсім не є обов'язковим: адже «в описовому сонеті терцети можуть служити для розгорнення певної картини, без будь-якого елемента заперечення» [1, с. 131].

Перший катрен є найбільш змістовним: перед нами ліричний герой, який тримає удильно, шум вітру, плавання риби на глибині. Це все його заворожує. У другому катрені герой знаходить спільну мову з цим непізнаваним таємничим світом. І те, про що не могла розповісти риба з глибини, розказують чашечки латаття, які плавають на поверхні. Відчувається свого роду острах перед зануренням. В. Свідзінський фольклоризує дійсність, що має для нього, за словами Е. Соловей, «саме світотворний – світопізнавальний, філософський характер» [5, с. 155].

Отже, розмова (2-ий катрен) замінює мовчання (1-ий катрен), а далі герой у своїх думках наважується на рішучі дії, зануритися туди «де хмари стали в безмірі води». Ним керує бажання зазирнути за межу, дістатися невідомого, але бажаного світу, туди, де народжується поезія.

Графічно інакше побудований сонет «Знову в душі моїй»:

Знову в душі моїй знайомий сум замрів,
І знов зовуть мене далекії країни,
Де все інакове: життя і річ людини,
Земля і небеса, поля і цвіт гаїв.

Де вічно ллє весна живе тепло в долини,
Де над піском пустинь, над хвилями морів
Блискочуть гір величні верховини
Льодами вічними і білістю снігів.

Там, мариться мені, жив у віках минулих,
Коли лягав туман серед степів послулих,
І місяць осрібляв безмовний караван,—
Тоді в моїм шатрі солодкий морок ночі
До вуст моїх схиляв уста дівочі,
А поблизу шумів безмежний океан

(1919) [4, с. 298].

Цей текст відрізняється від попередніх тим, що не поділений на катрени та терцети, а складається з восьмирядкової та шестирядкової строфи. Але ми можемо інтуїтивно виділити в ньому оповите римування в 1-му катрені, перехресне в другому (2 рими), суміжне та перехресне в терцетах (3 рими).

Вірш написаний шестистопним ямбом із пірихієм. Але майже кожен рядок написано іншою ритмічною формою: перший і п'ятий – повнонаголошені, другий і шостий – з пірихієм на 5-й стопі, третій – з пірихієм на 3-й стопі, четвертий – з пірихієм на 2-ій стопі, сьомий – з пірихієм на 4-ій стопі, восьмий з пірихієм на 3-й і 5-й стопах тощо (отже, у римованих рядках збігу пірихіїв не спостерігається).

У цьому сонеті поет сумує як за далекими країнами, незвіданими просторами, так і за своїми призабутими колишніми існуваннями. Стирається межа між минулим і майбутнім, коли однаково ліричного героя ваблять як далекі краї, де він лише хоче побувати, так і ті місця, де він нібито вже колись перебував.

Ліричний герой чує поклик далеких країн, *«Де все інакове, життя і річ людини, Земля і небеса, поля і цвіт гаїв...»*, який водночас є голосом із минулого. Він перебуває у стані марення, напівсну, коли можна дістатися самого підсвідомого, глибин своєї пам'яті, вічності. Тріада *«марення – сон – творчість»* є визначальною для лірики поета.

В. Свідзінський, пізнаючи дійсність, міфологізує її, занурюється у глибини колективного несвідомого, де спільний досвід усього людства стає його власним духовним надбанням.

Російськомовний сонет «Немало есть счастливцев в жизни сей» [4, с. 434]. написаний у жартівливій формі і присвячений етнографу Всеволоду Дашкевичу. Домінує 5-стопний ямб, але і є два рядки 4-стопного.

У цьому вірші терцети також з'єднані в один секстет, що з синтаксичного боку можна виправдати написанням його одним реченням. Римування в катренах оповите на 2 рими, терцети – на 3 рими (*aBVa VaaV CCddEE*).

№	Назва вірша	Римування
1	«На заліску» («Ліричні поезії»)	aBVa VaVa ccD Dee
2	«На руїні» («Ліричні поезії»)	AbAb cDDc Eff Egg
3	«Щастя» («Ліричні поезії»)	AbAb bAbA CCd dEE
4	«В руці ледь-ледь колишеться удильно...» («Медобір»)	AbAb CdCd eeF Fgg
5	«Знову в душі моїй знайомий сум замрів...» («Поза збірками»)	aBVa VaVa CCdEEd
6	«Немало есть счастливцев в жизни сей» («Жарти. Експромти»)	aBVa VaaV CCddEE

Отже, в усіх сонетах В. Свідзінського відтворено правило альтернансу, маємо регулярне парокситонно-окситонне римування. Але типи римування різняться через щоразу інакше поєднання жіночих і чоловічих клаузул. Попри те, що домінують катрени на дві рими, є також чотиривірші на чотири рими. Терцети завжди на три рими.

Поезія В. Свідзінського є досить розмаїтою у строфічному плані, він використовує як рідкісні, так і широковживані строфічні форми. І навіть у межах однієї жанрово-строфічної канонізованої форми, він намагається експериментувати, надаючи своїм віршам щоразу нового звучання.

Література

1. Качуровський І. Генерика і архітектоніка: у 2 кн. Т. 2. Київ: Києво-Могилянська Академія, 2008. 376 с.
2. Качуровський І. Строфіка: підручник. Київ: Либідь, 1994. 272 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
4. Свідзінський В. Твори: [у 2 т.] / видання підготувала Е. Соловей. Київ: Критика, 2004. Т. 1. Поетичні твори. 584 с.

5. Соловей Е. Українська філософська лірика: Навчальний посібник із спецкурсу. Київ: Юніверс, 1998. 368 с.
6. Тимченко А. Ліричний цикл як об'єкт літературознавчого осмислення (на матеріалі художньої циклізації у творчості В. Свідзінського) // Віршознавчі студії: Збірник наукових праць конференції «Українське віршознавство ХХ – початку ХХІ століть. Здобутки і перспективи розвитку» / упорядники Н. В. Костенко, Я. В. Ходаковська. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 193–205.

References

1. Kachurovskiy I. *Generyka i arkhitektonika: u 2 kn. T. 2.* [Genereka and architectonics]. Kyiv, 2008, 376 p.
2. Kachurovskiy I. *Strofika* [Structure]. Kyiv, 1994, 272 p.
3. *Literaturoznachnyi slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference book]. Kyiv, 1997, 752 p.
4. Svidzinskyi V. *Tvory: u 2 t. Kyiv, 2004. T. 1. Poetychni tvory* [Poetry]. 584 p.
5. Solovei E. *Ukrainska filozofska liryka* [Ukrainian philosophic lyrics]. Kyiv, 1998, 368 p.
6. Tymchenko A. *Lirychnyi tsykl yak ob'iekt literaturoznavchoho osmyslennia (na materialii khudozhnoi tsyklizatsii u tvorchosti V. Svidzinskoho)* [Lyrical cycle as an object of literary comprehension (on the material of artistic cyclization in the works of V. Svidzinsky)]. In: *Virshoznavchi studii: Zbirnyk naukovykh prats konferentsii «Ukrainske virshoznavstvo XX – pochatku XXI stolit. Zdobutky i perspektyvy rozvytku»*. Kyiv, 2010, pp. 193–205.

Olena Kytcan. Sonnets of Vladimir Svidzinsky. The article is devoted to the analysis of sonnets in the lyric poetry of the famous Ukrainian poet of the twentieth century Volodymyr Svidzinsky. V. Svidzinsky's works are characterized by numerous folklore stylizations, which complicates the definition of their versification. The variety of metric and stanzaial repertoire of the author speaks for his excellent versification skills. He has ancient verification patterns, and canonical stanzas of European origin, including sonnets. The poet appealed to them quite rarely, but in different periods of his creativity.

Sonet – a rather difficult poetic form. This is a genre that forces authors to adhere to certain rules both at the formal and at the content level.

Sonnets V. Svidzinsky placed in different collections and written in different periods of life. But in general they are classical in form and do not contradict the genre canon. The poet mostly uses the Italian form of the sonnets. In the sonnets of V. Svidzinsky, the eternal theme of art, creativity, and nature takes an important place. Sonnet as a genre is deliberately chosen as an attempt to diversify his own poetics.

Key words: verse, genre, motif, opposition, rhyme, sonnet, tradition.

УДК 821.161.2-1.091(092)

Надія Колошук

ORCID ID: 0000-0001-6626-2004

Володимир Свідзінський та Василь Стус у дзеркалі мемуаристики і сучасної критики

Імена двох поетів становлять своєрідну бінарну опозицію, у якій протиставлені і творчі принципи обох, і найголовніші мотиви лірики, й особистісні риси їхніх уявних образів у свідомості сучасника-реципієнта. В. Свідзінський відповідає уявленням про митця-модерніста – далекого від